

SÍK ENDRE, AFRIKA TÖRTÉNETÍRÓJA

Habent sua fata libelli – minden könyvnek megvan a maga sorsa. Nincs ez másképpen Sík Endre az Akadémiai Kiadó által 1964 és 1973 között megjelentetett négykötetes *Fekete-Afrika története* című munkájával sem. Itthon és szerte a világban is sokan ismerik, az afrikanisták számára pedig elkerülhetetlen a találkozás ezzel az először 1961-ben francia nyelven, majd magyarul és végül 1966-tól angolul is kiadott sorozattal. Szinte kivétel nélkül minden nyugat-európai, észak-amerikai, de még egyes japán egyetemek, intézetek könyvtárai is gyarapították vele állományukat, ezért például francia kiadását többször újra kellett nyomni. Ez az ismertség azonban nem jelentett elfogadottságot is egyben, főként nem idehaza. Érthető, hogy az egyes kötetek megjelenésével párhuzamosan a függetlenségüket elnyerő afrikai országok történészei végre saját maguk akarták megírni kontinensük történetét, tehát esetükben a kritika vagy a tudomásul nem vétel szinte kötelező gyakorlatnak számított.¹

Jóval meglepőbb, hogy a Rákosi-, majd a Kádár-rendszer prominens képviselőjének kijáró hivatalos elismerés, például az 1965-ben adományozott Allami-díj² ellenére Sík Endre munkájára hivatkozni a hazai történészek körében már a kezdetektől nem volt elegáns. A nyomtatásban soha meg nem jelent, csupán magánvéleményként hangoztatott nézet szerint a négykötetes mű már azelőtt elavult, mielőtt egyáltalán megjelent volna. Jellemző, hogy néhány kivételtől eltekintve már a rendszerváltás előtt sem szerepelt Sík Endre munkája az amúgy legtöbbször reménytelenül hosszúra nyújtott „Ajánlott irodalom” listákon, és ez ma sincsen másképpen.³ Ugyanakkor több érv is szól az ellen, hogy Sík Endrét visszavonhatatlanul a tudománytörténet süllyesztőjébe számúzzuk.

Az afrikai történelemmel magyar nyelven ismerkedők számára ma is a „Fekete-Afrika története” a legkönnyebben hozzáférhető általános munka. Ezt a hallgatók szemináriumi dolgozatainak akár csak felszínes szemrevételezése is megerősíti. Hiába hívja fel a gyakorlatvezető a figyelmet a forráskritikai megközelítés szükségességére, valamint a *Fekete-Afrika története* sorozat hiányosságaira, ezek a figyelmeztetések rend-

¹ Ogot 1968, 9. old.

² Benedek 1978, 56–57. old.

³ Ilyen kivételnek számít a szegedi történészhallgatók számára összeállított középkori (476-tól 1000-ig) egyetemes történeti ajánlott irodalomjegyzék, amely a „Fekete-Afrika története” sorozat I. kötetét tartalmazza, éppen azt, amely korban a szerző érdeklődésétől a legtávolabb áll, s amely a legnagyolttabb mind kidolgozásában, mind terjedelmében. Lásd: <http://www.jgytf.u-szeged.hu/oktatas/kredit/kreditek/tor/TOR.htm>

szerint leperegnek a teljesítménykényszer falán. Sík munkája elég részletes ahhoz, hogy akár rész kérdésekben is eligazítson, ugyanakkor elég általános ahhoz, hogy olvasójának általános orientációval szolgáljon. Az utóbbi években hallani arról, hogy egyes könyvtárak a III. és IV. köteteket (a második világháború és azt követő évtizedek történetét összefoglaló fejezetek) kiselejtezik, és csupán a kevésbé ideologikusnak tekintett első két kötetet hagyják meg állományukban, azonban ez nem változtat azon a tényen, hogy Sík munkája és annak szelleme még hosszú ideig együtt fog élni velünk. Ez már önmagában is elegendő ok volna a szerző munkásságának újbóli értékelésére, ám ez még kiegészül azzal, hogy határainkon kívül igen sok történész kollégánk számára máig ő testesíti meg a magyar afrikanisztikát.

Afrikanista pártutasításra

Sík Endre 1891. április másodikán született Budapesten. Az érettségi után bátyja, Sík Sándor példáját követve piarista novícius lett Vácott, majd kilépett a rendből, és jogot végzett a budapesti magyar királyi tudományegyetemen, ahol 1913-ban diplomázott. Már ekkoriban cikkeket írt a *Népszavába* és más baloldali kiadványokba. Az első világháború idején tartalékos tiszti rangban katonáskodott. 1915-ben orosz hadifogságba esett, Szibériába került, ahol részt vett a magyar hadifoglyok politikai mozgalmában. A háború után nem tért haza Magyarországra, 1918-ban a Bajkálon túl orosz feleséget választott magának. 1920 márciusában belépett a bolsevik párt helyi, magyar csoportjába, amelynek titkára, és a *Forradalom* című irkutszki lap szerkesztője is lett. Csitában, majd Moszkvában pártmegbízatásokat látott el. 1923 és 1926 között elvégezte a moszkvai Vörös Professzorképző Intézet filozófiai szakát, ahol többek között Berei Andor, Andics Erzsébet, Illés Béla is tanítottak.⁴ A szorító káderhiány miatt már másodéves hallgató korától tanított a Keleti Dolgozók Kommunista Egyetemén, elsősorban amerikai feketéket, akiknek főként Afrika dicső múltján és szomorú jelenén keresztül próbálta az imperialista gyarmatosítás romboló hatását szemléltetni. A filozófusnak készülő diák érdeklődése így fordult pártutasításra Afrika felé. Négy évvel később rábízták az afrikai tanszék és a tudományos szervezetként működő kabinet vezetését. „A Keleti Egyetem afrikai részlegének 1928-ban történt megalakulása óta Afrika történetét tekintettem szűkebb szakmámnak” – írta évtizedekkel később egyik önéletrajzi munkájában.⁵ Ez a megbízatás azonban nem volt hosszú életű, már 1930 őszén átkerült a Nemzetközi Agrárintézethez, illetve a Nemzetközi Lenin Iskolához. 1932-től mellékállásban újra tanított az afrikai

⁴ Sík 1970/A, 59. old.

⁵ Sík 1970/A, 62. old.

tanszéken, ám a következő évtől a Komintern főállású funkcionáriusává vált. Éppen itt, a Komintern 1935-ös kongresszusán pattant ki az a botrány, ami visszasegítette őt az afrikai tanszék és kabinet élére. Elődei, a nála nagyobb szakmai tekintélynek örvendő Zuszmanovics és Potyehin ugyanis a dél-afrikai kérdésben elfoglalt „helytelen” nézeteik miatt távozni kényszerültek az intézmény éléről. Az egyik szemtanú, a Dél-afrikai Kommunista Párt egyik idoljának számító Moses Kotane azonban nem sokat érthetett meg az események mögötti mozzanatokról, hiszen évtizedekkel később már Zuszmanovics, Potyehin és a „magyar marxista” Sík Endre hármasáról beszélt, mint azokról az emberekről, akik a legnagyobb hatást gyakorolták rá moszkvai tanulmányai idején.⁶

Sík ezen újabb megbízatása is csupán egy évig tartott, majd a Szovjetunió Tudományos Akadémiájának történelmi, később, 1943-tól néprajzi intézetének tudományos munkatársa és a moszkvai egyetem oktatója lett. A tehetséges, szorgalmas, sok nyelven olvasó Sík a sors hányattatásai ellenére folyamatosan jegyzetelte a keze ügyébe kerülő Afrika-tárgyú munkákat.⁷ A választékra nem lehetett panasz, a még cenzorként is működő pártfunkcionárius olyan nyugati kiadványokhoz is hozzájutott, amelyekről egyszerű pályatársai nem is álmodhattak. Éppen az ekkor készült kutatócédulák alapozták meg a *Fekete-Afrika története* három évtizeddel későbbi megírását, ugyanakkor sok olvasóban keltették azt az érzést, hogy a munka forrásaival az 1930-as évek szellemiségét idézi. Ezt a vélekedést csak megerősítette, hogy éppen a *Fekete-Afrika története* sorozat kiadásának idején, 1971-ben az Akadémiai Kiadó megjelentette a *Faji kérdés és marxizmus* című munkáját is, amely az 1930-ban Moszkvában oroszul megjelent brosúra-ízű mű egyszerű fordítása volt. Sík itt a reakciós fajelméletekkel, azok liberális polgári kritikájával, de még inkább a marxizmus renegátjának kikiáltott Kautskyval vette fel a küzdelmet, elsősorban az amerikai feketék sorsával példálózva. Hiába íródott a fülszövegre, hogy Sík Endre könyvének „legnagyobb része ma is időszerű, és az egész munka érdekes történelmi dokumentum”, még az Akadémiai Kiadó lógója sem menthette meg az ideológiai ősköveket stigmától. Valószínűleg ez a véletlen időbeli egybeesés az egyik magyarázat a *Fekete-Afrika története* hazai fogadtatásának és további sorsának kedvezőtlen alakulására.⁸

A zavaros időkben a túléléshez magának Síknak is többször önkritikát kellett gyakorolnia, ám a letartóztatást és a még rosszabbat, sok barátjának és pályatársának sorsát elkerülte. 1938-tól a *Sarló és kalapács* jogutódjaként megjelent irodalmi folyóirat, az *Új hang* hasábjain publikált verseket, rövid elbeszéléseket, Balázs Béla, Bolgár Elek, Bölöni

⁶ Kotane e „trojkának”, ill. a szovjetunióbeli tanulmányinak köszönte a későbbiekben, hogy a kérdéseket megtanulta a „munkásosztály szemszögéből” kell megközelíteni. Lásd: <http://www.liberation.org.za/collections/sacp/dadoo/dadoo-23.php>

⁷ Krizsán 1991, 69. old.

⁸ Sík 1971, 99–101. old.

György, Fábry Zoltán, Fogarasi Béla, Forbáth Imre, Gábor Andor, Gergely Sándor, Lándor Béla, Lányi Sarolta, Lukács György, Madzsar József, Révai József és Varga Jenő társaságában. Fordított Csehov drámákat is magyarra.⁹ A második világháború idején Sík a moszkvai Kosuth Rádió egyik szerkesztőjeként is dolgozott.

Bem rakparti évek

1945 szeptemberében hazatért Magyarországra. A következő évben Washingtonba került követségi tanácsosi beosztásban. 1947–1948-ban külügyminisztériumi tanácsos, 1948 júniusától 1949 szeptemberéig washingtoni követ volt. 1949–1954-ben a külügyminisztérium politikai főosztályának vezetője, a Külügyi Akadémia igazgatója, 1954–1955-ben külügyminiszter-helyettes, 1955–1958-ban a külügyminiszter első helyettese, majd 1958. február 15-től 1961. szeptember 13-ig külügyminiszter.¹⁰ 1954–1957 között a székhelyét éppen 1954-ben Budapestre költöztető és 1990-ben megszűnt Duna Bizottságban is elnökölt. Az 1956-os forradalom idején szilárdan kitartott a szovjet és az őket kiszolgáló magyar oldal mellett, talán ezért is szerepel számos visszaemlékezésben egykori washingtoni követ helyett moszkvai nagykövetségként. Ezek a visszaemlékezések rendszerint utalnak a Sík család kikeresztelkedett voltára is.¹¹ Külügyminiszterként számos dokumentumban felbukkan a neve, tevékenységének java része a Kádár-rendszer nemzetközi kirekesztettségének megszüntetését szolgálta, elsősorban az ENSZ fórumokon. 1958-ban francia nyelvű kiadványt jelentetett meg az ENSZ beavatkozásának kérdéséről.¹² Tárcája élén sem került gyakran a figyelem középpontjába, az olyan eseteket leszámítva, mint az izraeli külügyminiszterrel, Golda Meirrel történt találkozása az ENSZ 1959-es közgyűlésén, ami a két ország Suez után megromlott kapcsolatát volt hivatva rendezni. *Bem rakparti évek* címmel már nyugdíjasként memóriát írt az 1949 és 1961 közötti éveiről.¹³ A könyvet megjelenése után bevonták, majd mégis engedélyezték terjesztését. Visszaemlékezéseiben egy szót sem vesztegetett arra, milyen visszautasítóan kezelte a hozzá minisztersége idején például Romániából címzett figyelmeztetéseket és felszólításokat a magyar nyelvű iskolahálózat meginduló felszámolása kapcsán.¹⁴ Az elnyomott afrikai és minden más gyarmati néppel nyíltan

⁹ Benedek 1978, 57. old.

¹⁰ A külügyminiszteri poszton számos történész elődje volt, mint Bárdossy László, vagy Molnár Erik

¹¹ Lásd pl.: <http://hungaria.org/forum/index.php?topicid=1204&messageid=1275>.

¹² A szóban forgó mű Budapesten jelent meg „La discussion de l'ordre du jour de l'Assemblée générale des Nations Unies Intervention” címmel.

¹³ Sík 1970/B, 286. old.

¹⁴ Keleti Ferenc nagykövet jelentése, Magyar Országos Levéltár, KÜM, XIX-J-1-j-Rom-16/bszn-1945-68.II, f.521-524.

szimpátiát vállaló történetíró politikusként képtelen volt szűkre szabott ideológiai köntösét levetkőzni, ami mondanivalóját sokak szemében akkor is hiteltelenítette, ha azt Sík a legőszintebben gondolta is. 1961-ben nyugdíjazták, ám addigra neve összefonódott a konszolidáció kezdeti szakaszában a piszkos munkát ténylegesen elvégzőkével. A rákövetkező évtizedekben ez főként a nemzetközi porondon jelentett számára hátrányt.

1958-tól 1970-ig Sík az MSZMP Központi Bizottságának tagja volt. A békemozgalom tevékeny résztvevőjeként még nyugdíjasként is aktív társadalmi és politikai tevékenységet fejtett ki. 1963-tól a Béke Világtanács tagja, 1964-től az Országos Béketanács elnöke, 1971-től a Béke Világtanács Elnöksége végrehajtó bizottságának, valamint a *Társadalmi Szemle* szerk. bizottságának tagja volt.¹⁵ 1962-ben a történelemtudomány doktora fokozatot szerzett az akadémián, s ugyanebben az évben több szépirodalmi munkája is megjelent, az *Ellenméreg* és a *Hősköltevény prózában*, valamint *A nagy Mirambo árnyékában*. Elbeszélések Afrika történetéből. A MUOSZ Újságíró Akadémia külpolitikai tagozatán 1962 januárjában tartott előadását *Az imperialisták gyarmati politikája Fekete-Afrikában* címmel a Kossuth Könyvkiadó ötezer példányban jelentette meg.¹⁶ 1964-ben jelent meg az élete főművének számító *Fekete-Afrika története* első és második kötete. 1967-ben a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának Elnöksége ötödmagával Nemzetközi Lenin Békédíjjal tüntette ki a „népek közötti béke erősítéséért”.¹⁷ Az itthoni méltatás Sík Endrét a „békeharc lovagjának” nevezte.¹⁸ Sík utolsó éveit visszavonultan, súlyos betegséggel küszködve töltötte, ám tovább dolgozott a *Fekete-Afrika története* sorozat utolsó, ötödik kötetén, sőt, a független Afrika történetének szentelt újabb munka anyaggyűjtésébe is belefogott.¹⁹ Ezek a művek azonban már nem készültek el. A Magyar Televízió 1972-ben portréfilmet készített Sík Endréről. 1978-ban bekövetkezett halála alkalmából Hegedűs Géza és Máriássy Judit írtak méltatást róla.

Hagyatékát a család Kende István nyugdíjas egyetemi tanár számára tette hozzáférhetővé. Kende professzor az akadémia Történettudományi Intézete által kiadott *Világtörténet* 1981. 1. számában mindössze

¹⁵ Magyar Életrajzi Lexikon: <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC13280/13798.htm>.

¹⁶ Sík 1962/A, B, C, D.

¹⁷ A Nemzetközi Lenin Békédíj a Nobel Békédíj szovjet megfelelőjének számított. Az első, még Sztálin-díjjal kitüntetett, Frédéric Joliot-Curie volt. Első magyarként Dobi István kapta meg 1962-ben. Sík után pedig csupán Kádár Jánost ért ilyen megtiszteltetés 1976-ban. A díjnak Afrikában sokkal nagyobb volt a tisztelete. 1961-ben a guineai Sékou Touré, 1962-ben a ghánai Kwame Nkrumah, Kádárral egyidőben az angolai Agostinho Neto és a mozambiki Samora Machel, 1985-ben a tanzániai Julius Nyerere kapta meg. Utolsóként a dél-afrikai Nelson Mandelát tüntették ki 1990-ben, aki azonban akkor még börtönben ült, és csupán 2002-es moszkvai látogatása alkalmából vehette át az akkor már több mint egy évtizede megszüntetett díjat. Lásd: http://en.wikipedia.org/wiki/Lenin_Peace_Prize.

¹⁸ Kékesdi 1968.

¹⁹ Kende 1981, 53–54. old.

másfél oldalas rövid bevezetővel ellátva közzétette a *Fekete-Afrika története* sorozat V. kötetének elkészült tartalomjegyzékét, illetve néhány megírt fejezetét. A nyolc részből álló első négy kötet után az ötödik kötet kilencedik része „A gyarmati rendszer utolsó sáncai Fekete-Afrikában”, míg a tizedik, utolsó rész „Etiópia és Libéria eltérő útja” címet kapta.²⁰ Kende jelezte, hogy a kézirat szövegét minden módosítás nélkül adja közre, noha a szerző széljegyzetei a 217 géppel megírt oldalon arra engedték következtetni, hogy maga Sík nem tekintette végleges változatnak a leírtakat. A töredék töredéke, amit az olvasó alig több mint 9 oldalon kézbe vehetett, nem váltott ki semmilyen visszhangot. Mivel a sorozat utolsó kötete nem készült el, így annak összefoglaló tartalomjegyzéke és névmutatója is hiányzik, ami Kende professzort arra indította, hogy „a tudományos felhasználhatóság” néhány rendkívül fontos kellékének hiánya miatt keseregjen, ám ennek pótlására semmiféle kísérlet nem történt. Az évtizedekkel korábbi anyaggyűjtésre támaszkodó, ráadásul még az 1956-os forradalom eltiprásával is hírbe hozott szerző munkája így még a csonkaság bélyegét is magán viselte. Halála után itthon is szinte teljesen elfelejtődött. Vidacs Bea 1984-ben Budapesten angolul megjelent „Outline History of Hungarian African Studies” összefoglalója méltatta néhány szóban Sík Endre munkásságát a magyar afrikanisztika vonatkozásában.²¹

Utoljára Krizsán László foglalkozott Sík életművével, elsősorban moszkvai éveivel, illetve történetírói pályafutásának kezdetével a *Valóság* 1991/3. számában.²²

Valóban már megjelenésekor elavult?

Sík Endre életművének értékelésekor abból kell kiindulni, hogy a magyar történeti afrikanisztika terén minden előzmény nélkül alkotott olyat, amit sok vonatkozásban máig sem sikerült nemhogy meghaladni, de még csak meg sem közelíteni. Vállalkozása betegsége, majd halála miatt befejezetlen maradt. A *Fekete-Afrika története* még így is a nyolckötetes *The Cambridge History of Africa*²³ és az UNESCO által megjelentetett *General History of Africa*²⁴ sokáig torzó nyolckötetes sorozatá-

²⁰ Kende 1981, 63–70. old.

²¹ Vidacs 1984, 127. old.

²² Krizsán 1991, 62. old.

²³ Fage – Oliver 1975–1986.

²⁴ A sorozat létrehozásáról az UNESCO 1966-ban Abidjanban döntött, a ma már veterán történész, s az afrikai egység egyik élharcosának számító Joseph Ki-Zerbo (akkor Felső-Volta, ma Burkina Faso) javaslatát elfogadva nem országonként (mint pl. Sík), hanem régióként dolgozta fel 350 szakember Afrika 3 millió éves múltját. A teljes sorozat angolul, franciául és arabul is megjelent, a spanyol, portugál, kínai, japán, szuahéli stb. fordítások még nem teljesek. Több más afrikai nyelven is tervezik a teljes sorozat megjelenítését.

hoz fogható csak. Utóbbi megírására és szerkesztésére az 1960-as évektől hatalmas apparátus állt össze, és még így is csak 1980-ban jelent meg az első, és csupán 1993-ra készült el az utolsó kötet. Az afrikai történetírás „afrikanizációjának” ez a kísérlete nem sikerült túlságosan jól, az utolsó kötet kibővítése ellenére az 1960-as, 1970-es évek szemlélete köszön a mintegy hétezer oldalról vissza. Ennek aktualizálására még kísérlet sem történt, jóllehet a sorozat hivatkozási indexe tartósan magas, az Afrika-tárgyú bibliográfiák elmaradhatatlan részét képezi. Sík célkitűzése, hogy Afrika történetét az elnyomott afrikai népek szemszögéből tárgyalja.²⁵ Az UNESCO sorozat is ugyan ezt a célt deklarálja. Sík azonban mindenáron a nemzetközi munkásmozgalom vonzáskörébe, az „imperialisták” elleni osztályharcba kívánja Afrika kizsákmányoltjait bevonni. E sallangok végtelenül zavaróak a kötetek olvasása során, még akkor is, ha Sík néhány esetben valóságos prófétának bizonyult. A 16-19. századi rabszolga-kereskedők, területtrablók és gyarmatosítók mai utódainak egyszer benyújtandó politikai számláról írt, ami akkor úttörő gondolat volt, ma viszont az Afrikai Unió és sok más szervezet rendezvényeinek elmaradhatatlan napirendi pontja. Sík szinte pozitivistá elszántsággal igyekezett az afrikai múlt minden részletét feltárni, hogy leleplezhesse az Afrika iránt negatívan elfogult burzsoá történetírók „koholmányait és torzításait”. Pozitív elfogultsága korábban valóban úttörőnek számított, főként a hosszúra nyúlt anyaggyűjtés kezdeti szakaszában. Basil Davidson munkássága és általános elfogadottsága a példa arra, hogy ez a megközelítés manapság is elfogadott.²⁶ A kemény marxistának számító Davidson azonban soha le nem írt volna olyat, amit Sík: „Specifikus jelentősége van Fekete-Afrika története tanulmányozásának abban a vonatkozásban is, hogy kiválóan bizonyítja és világosan illusztrálja MARX, LENIN és SZTÁLIN (kiemelés magától a szerzőtől) számos tételét a történelemtudomány terén.”²⁷ Ezek után bizony búsonghatunk, hogy a hazai afrikanisztika képviselői nem menedzselték eléggé Sík munkáját, külföldi kollégáiknak nem ajánlották figyelmébe, maguk igyekeztek nem hivatkozni rá, a történetírást az ideológia szolgálatává degradáló szerző maga ásta meg művének sírját. Az agónia sokáig tartott, sőt, bizonyos értelemben tart még ma is, ez azonban csak még inkább kihangsúlyozza a magyar afrikanisztika halmozódó adósságát. Ezt az adósságot pedig ma már kritikai kiadás révén nem lehet ledolgozni, vagy széles összefogásra van szükség egy új szintézis megírására, vagy maradunk a fordításoknál.

(2006)

²⁵ Sík 1964, 18–20. old.

²⁶ Fage – Tordoff 2004, 508. old.

²⁷ Sík 1964, 18. old.

Irodalomjegyzék

- BENEDEK Marcell (szerk.)
 1978 Sík Endre, in: *Magyar Irodalmi Lexikon*, III. kötet, Budapest,
 old.
- FAGE, J. D. – Tordoff, William
 2004 *Afrika története*, Budapest, Osiris Kiadó.
- FAGE, J. D. – OLIVER, Roland (ed.)
 1975–1986 *The Cambridge History of Africa*, Cambridge, Cambridge
 University Press.
- KÉKESDI Gyula
 1968 A békeharc lovagja, *Népszabadság*, 1968. máj. 5.
- KENDE István
 1981 Sík Endre: Fekete-Afrika története V. kötet, *Világtörténet*, 1. évf., 1.
 sz., 53–70. old.
- KRIZSÁN László
 1991 Egy magyar tudós megpróbáltatásai Moszkvában: Sík Endre Afrika-
 kutatásai, *Valóság*, 34, 3, 62–72. old.
- OGOT, Bethwell A.
 1968 Some approaches to African history. Presidential address to the
 annual conference of the Historical Association of Kenya, in: *HADITH*
 I, Nairobi, old.
- SÍK Endre
 1962/A *Hósköltevény prózában* (elb.), Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó.
- SÍK Endre
 1962/B *Ellenméreg* (elb.), Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó.
- SÍK Endre
 1962/C *Az imperialisták gyarmati politikája Fekete-Afrikában*, Budapest.
- SÍK Endre
 1962/D *A nagy Mirambo árnyékában* (elbeszélések Afrikából), Budapest,
 Móra Kiadó.
- SÍK Endre
 1964 *Fekete-Afrika története*, I. kötet, Budapest, Akadémiai Kiadó.
- SÍK Endre
 1964 *Fekete-Afrika története*, II. kötet, Budapest, Akadémiai Kiadó.
- SÍK Endre
 1970/A *Vihar a levelet...*, Budapest, Zrínyi Kiadó.
- SÍK Endre
 1970/B *Bem rakparti évek*, Budapest, Kossuth Könyvkiadó.
- SÍK Endre
 1971 *Faji kérdés és marxizmus*, Budapest, Akadémiai Könyvkiadó.
- SÍK Endre
 1972 *Fekete-Afrika története*, III. kötet, Budapest, Akadémiai Kiadó.
- SÍK Endre
 1973 *Fekete-Afrika története*, IV. kötet, Budapest, Akadémiai Kiadó.
- VIDACS Bea
 1984 Outline History of Hungarian African Studies, in: *Folklore in Africa*
Today. Proceedings of the Workshop. Budapest 1–4. XI. 1982, szerk.
 Biernaczky Szilárd, *Artes Populares*, 10–11, 1. köt., 119–129. old.

elektronikus források

Moses Kotane visszaemlékezései Zuszmanovicsról, Potyehinről és sík Endréről

<http://www.jgytf.u-szeged.hu/oktatas/kredit/kreditek/tor/TOR.htm>

Visszaemlékezések Sík Endréről

<http://www.liberation.org.za/collections/sacp/dadoo/dadoo-23.php>

<http://hungaria.org/forum/index.php?topicid=1204&messageid=1275>

Sík Endre életrajza (Magyar Életrajzi Lexikon)

<http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC13280/13798.htm>

A Lenin (Sztálin) díjak története és díjazottjai

http://en.wikipedia.org/wiki/Lenin_Peace_Prize